
Declaració institucional del CVC sobre el problema del despoblament rural

Autor: Css. Ciències
Aprovació: Ple, 27 juliol 2020

-Antecedents

La preocupació del Consell Valencià de Cultura pel despoblament rural a la Comunitat Valenciana, agreujat l'últim terç del segle XX, ha quedat reflectida aprovant l'*Informe sobre la despoblació en el medi rural* en el Ple de maig de l'any 2019, amb la *Declaració sobre l'estratègia marc de protecció del territori. Declaració de Lliria*, aprovada en el Ple de novembre del 2019 i amb el *Memoràndum sobre la incidència de la Xylella Fastidiosa a la Comunitat Valenciana*, aprovat en el Ple de juny del 2020, a més de les nombroses compareixences de persones rellevants que han vingut a la seu del Consell Valencià de Cultura per parlar d'aquesta qüestió. D'altra banda, aquesta preocupació també ha quedat reflectida en l'últim concurs literari i de dibuix convocat pel Consell Valencià de Cultura al voltant de la desertificació i del despoblament.

-Estat de la qüestió

La Comissió de Ciències del Consell Valencià de Cultura ha mostrat la seua preocupació sobre el despoblament rural en nombroses ocasions. El despoblament a la Comunitat Valenciana és greu i, a més, s'ha agreujat en els últims anys, ja que la situació dels pobles a l'interior de la Comunitat Valenciana, és molt diferent a la situació dels pobles de la costa. A la costa trobem àrees metropolitanes al voltant de l'AP-7 enfront de les àrees rurals d'interior que presenten unes visions diferents, les quals demanen unes necessitats urgents. Les poblacions rurals presenten una baixa densitat de població, unida al creixement demogràfic negatiu i a l'envelliment, la qual cosa està generant desequilibris territorials cada vegada més greus entre les ciutats, predominantment costeres i els pobles d'interior, cada vegada menys poblats, i amb menys serveis, infraestructures i desenvolupament econòmic.

La ubicació i la distribució territorialment desigual de les infraestructures i els serveis, ha estat una de les principals causes del despoblament, la qual cosa ha generat desigualtat territorial. Segons Artur Aparici, professor de Sociologia de la Universitat Jaume I de Castelló, el despoblament no és una característica pròpia de la ruralitat i per tant, la situació desencadenada, és reversible. El despoblament és una conseqüència de la mala manera de gestionar el territori mentre que la ruralitat té a vore amb la mida dels municipis¹. La crisi del sistema de poblament té el seu origen en els anys seixanta del segle XX, quan la dictadura franquista incentivà la incorporació de la població agrària al món urbà durant el període

¹ Manifest de la Nova Ruralitat
<https://novaruralitat.org/manifest/2-7-2020>

conegut com el "desenvolupisme", el qual despoblà el camp a nivell estatal, duent-se a terme una transferència de mà d'obra rural cap a activitats secundàries i terciàries desenvolupades en context urbà. A més, l'interior de Castelló, es va veure agreujat pels conflictes ocorreguts en temps de postguerra entre els maquis i la Guàrdia Civil als masos de la comarca dels Ports i a algunes zones de l'interior del Baix i de l'Alt Maestrat. La repressió franquista amb l'aplicació de la Llei de Fugues del 1947 fou molt dura entre la població masovera, la qual es va veure forçada a abandonar els masos, factor que inicià el despoblament de la zona a la fi dels anys quaranta i que es generalitzà des dels anys seixanta.

Malauradament, la nostra societat ha naturalitzat la pèrdua de població i aquesta situació sols es podrà revertir des de les polítiques públiques fermes. Davant la globalització i la industrialització, els pobles de l'interior, han apostat per un model de vida arrelat. La població jove que els habita té un nivell d'instrucció equivalent a la població que viu en àrees urbanes. Per tant, és important que s'òbriga un nou camí que done llum a possibles solucions que revertisquen la situació actual.

-Compareixents

La preocupació del Consell Valencià de Cultura en general, i de la Comissió de Ciències en particular sobre el despoblament rural, s'ha materialitzat amb nombroses compareixences de persones especialitzades en aquest tema. L'abril del 2019 comparegué Cristina Pons, presidenta a la Comunitat Valenciana d'AFAMER (Asociación de Familias y Mujeres del Medio Rural), qui ens informà de la situació que viuen les dones en el món rural, doblement vulnerables en un espai comunitari rural de població reduïda i amb una major presència d'hòmens per estar molt més vinculats al treball de la terra². A l'octubre del 2019 comparegué José Luis Rubio Delgado, professor del CSIC i Doctor Enginyer Agrònom, qui ens informà sobre els processos de Reforestació i Desertificació a la Comunitat Valenciana i sobre la importància de recuperar els camps de cultiu. El professor Rubio recomanà que com els efectes de la despoblació acceleren el canvi climàtic, per tant ens hem d'apropar a les zones rurals amb la intenció de recuperar l'agricultura. Un mes després, al novembre del 2019 celebrarem a la seu del Consell Valencià de Cultura un microseminari sobre el despoblament rural amb la presència de diferents persones especialitzades en el despoblament rural i de diferents àrees. Jeanette Segarra, directora general de l'Agència Valenciana Antidespoblament (AVANT), indicà com les administracions darreres han oblidat els pobles de l'interior de la Comunitat Valenciana, per la qual cosa hi ha establert una gran diferència entre els pobles de la costa i els pobles de l'interior. És per aquest motiu que considerà que l'antidespoblament amb la Direcció General que ella dirigeix, és la primera vegada que es tracta en l'agenda política. També indicà que els pobles han de tindre un tractament fiscal i urbanístic diferenciat i favorable per incentivar la vida en ells. Artur Aparici, professor de Sociologia a la Universitat Jaume I de Castelló, considerà que el despoblament és exclusivament juvenil. A més, ens informà que són més les dones que surten de les zones rurals que els hòmens. Aquestes no

² Declaració sobre la Despoblació en el món rural, Consell Valencià de Cultura, maig del 2019
<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/645.pdf>
2-7-2020

solen tornar perquè a més per a elles, és més difícil incorporar-se al món rural, un problema semblant, que segons indicà, continuem tenint ja que es genera una desigualtat territorial amb la major part de la població concentrada a les àrees costaneres. Per exemple, el 92% de l'activitat econòmica de la província de Castelló està concentrada en vint municipis. El professor Aparici concloué que amb el despoblament rural, es priva de drets bàsics de ciutadania a la població, com són el transport, la sanitat, o l'educació.

Àgueda Vitòria, activista de món rural, exposà com els pobles continuen estant abandonats per les administracions en temes de violència masclista, drogodependència i salut mental. Exposà que com a persona que resideix en un poble com l'Alqueria d'Asnar, sap el que li passa. Àgueda Vitòria va concloure que és molt important dur a terme un pla de producció primària que valoritze l'agricultura, la ramaderia i el sector forestal. Per últim, l'exposició de l'arquitecte Andrés Robles, girà al voltant de la rehabilitació de les vivendes en els pobles d'interior. De fet proposà que aquestes vivendes tingueren un espai reservat per a dur a terme el teletreball, la qual cosa ens permetria viure en àrees rurals. Per a Andrés Robles, l'espai reservat per a treballar seria l'espai superior dedicat a emmagatzemar antigament el gra. L'arquitecte Andrés Robles va concloure la seua intervenció conjugant de manera transversal la vivenda i l'oci en les àrees rurals, davant les grans infraestructures presents en les ciutats, i incorporant llenguatges arquitectònics innovadors al mateix temps que respectuosos amb l'arquitectura vernaclea.

Per últim, al gener del 2020 van comparéixer Joaquín Farinós Dasí, Catedràtic d'Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de València i director de la Càtedra de Cultura Territorial Valenciana, i Javier Esparcia Pérez, Catedràtic d'Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de València i codirector de la Càtedra AVANT junt amb el professor Jaime Escribano. El professor Farinós començà la seua intervenció assegurant que hi ha distància entre la legislació i la realitat territorial, de la qual cosa dedueix que hi ha poca voluntat política per a trobar solucions pràctiques als problemes territorials, més enllà dels grans objectius programàtics. A més exposà dades de l'augment de la despoblació des del 1997, la qual ha crescut, fins i tot, en els territoris rurals dinàmics i en els periurbans. El professor Esparcia ens informà que, a partir de l'any 2023, un 8% dels Fons estructurals europeus hauran de destinar-se obligatòriament a combatre la despoblació rural perquè l'abast del problema és europeu, i no solament espanyol o valencià, ja que també existeix el problema de la baixa natalitat, el qual no és únicament rural. Els dos catedràtics, a més, van concloure la seua participació indicant que dos dels principals problemes que afecten al món rural són la masculinització i l'envelliment de la població, per la qual cosa és molt important feminitzar el món rural, a més de trencar les distàncies psicològiques per tindre'l més prop.

-Conclusions i propostes³

La reversió de la situació del medi rural és prioritària i necessària. Enfrontar el procés de despoblació o impulsar mesures de repoblament del medi rural, requereix de propostes concretes i articulades per a la reactivació de les diverses zones rurals que abracen una gran part del territori. L'Informe del *Consejo Económico y Social* de gener del 2018 va ser inequívoc i rotund al demanar amb urgència i sense més demores, l'actualització i l'aplicació de la Llei 45/07 de Desenvolupament Sostenible del Medi Rural.

Des de les administracions s'han de marcar objectius estratègics i prioritaris que desenvolupen les àrees rurals, la comarca com a unitat d'actuació i que responguen a la individualitat de cada poble. Totes les persones, visquen en el món urbà o en el rural, tenen dret a tindre tots els serveis. Les persones que viuen en el món rural, no poden quedar en l'oblit, tenen drets com a ciutadanes i ciutadans. Malauradament les polítiques europees, en general, no han afavorit ni han aconseguit evitar la pèrdua de població, ja que aquest no és un problema sols d'Espanya, sinó de tot Europa. És per això que resulta imprescindible una gestió del desenvolupament coherent per construir un món rural viu, que tinga en compte la diversitat territorial de la Comunitat Valenciana, determinada per diferents factors: l'orografia, el clima i les condicions agràries que han configurat una gran varietat de paisatges, perquè planificar partint del reconeixement de les diferències, és essencial per a definir les estratègies d'actuació.

Des de l'àmbit acadèmic també hi ha una gran preocupació pel despoblament rural i des de la mateixa Conselleria d'Agricultura, s'ha creat un àrea específica per a tractar el tema del Desenvolupament Rural junt amb l'Agenda Valenciana Antidespoblament (AVANT) i la Càtedra del mateix nom. D'altra banda i amb la crisi sanitària derivada de la COVID-19, les poblacions rurals allunyades de les grans ciutats han sigut les menys afectades, encara que les persones infectades hant sigut ateses més tard. Malauradament i a causa de l'envelliment de la població en les zones rurals, els i les habitants d'aquests pobles han sigut considerades persones de risc.

Des del Consell Valencià de Cultura, considerem que aquesta situació de crisi actual ha de suposar una revalorització dels espais rurals com a espais d'oportunitat i en quina mesura pot haver-hi un major articulació entre el món urbà i rural. En aquesta línia també trobem el grup d'Investigació de la Universitat de València "Resiliència rural davant la COVID-19: la mobilització del teixit productiu i la resposta a les necessitats de la població rural", dirigit pel professor Esparcia.

³ Volem reconèixer i agrair les publicacions i treballs de Fernando Fernández Such, expert en Polítiques Agràries i de Desenvolupament Rural, membre del Consell Editorial de la revista *Soberanía Alimentaria, Biodiversidad y Culturas*, les quals han il·luminat el redactat d'estes conclusions i propostes.

Per tant, i tenint en compte tot el que hem exposat, proposem amb la finalitat de reivindicar els drets de ciutadania de les persones que viuen en el món rural, les següents mesures distribuïdes per blocs temàtics:

-Atenció Primària

La sanitat ha d'estar garantida i aquesta ha de ser digna i de qualitat perquè les necessitats són les mateixes per a totes les persones, independentment del lloc de residència. Els i les professionals de la sanitat han de treballar amb tots els serveis necessaris per garantir la continuïtat assistencial. La crisi sanitària ha portat a la ciutadania a dirigir la mirada cap al món rural on la incidència de la COVID-19 ha estat molt inferior i el confinament més suportable amb més qualitat de vida.

-Mobilitat

S'ha d'acostar la mobilitat a la població rural amb un transport públic efectiu i adaptat que garanteix la igualtat entre els ciutadans i ciutadanes a l'accés dels serveis. Malauradament al món rural, a diferència del món urbà, encara trobem mancança d'un transport públic i de qualitat. La deficiència en les xarxes de transport, l'aïllament, i la dispersió dels serveis, incrementen la dependència del transport privat que no està a l'abast de totes les persones que habiten al món rural.

-Accessibilitat a internet

Tindre una bona connexió és vital per a moltes activitats econòmiques i afavoreix l'accés a la cultura. A dia de hui tindre una bona connexió a internet suposa accedir a un dret bàsic i en cas d'emergència sanitària, aquesta connexió és molt més necessària. A més, és essencial per a l'impuls de noves oportunitats econòmiques, tant a través del desenvolupament del teletreball com de projectes econòmics empresarials.

-Serveis bancaris

Són necessaris els serveis bancaris bàsics, periòdics i presencials, perquè les persones puguin tindre un tracte personal necessari i tradicional en els pobles, a més d'empresarial, si escau. Des del Consell Valencià de Cultura es vol animar que l'Agència Valenciana Antidespoblament (AVANT) reanude la convocatòria d'ajudes que dote de caixers automàtics als municipis que pateixen el despoblament, ja que degut a la crisi ocasionada per la COVID-19, la convocatòria d'ajudes destinades a incentivar i formentar la prestació de serveis bancaris bàsics, ha quedat deserta.

-Educació

L'educació pública pot ser un revulsiu per a fixar i atraure població, amb atenció a 0 a 3 anys i la possibilitat de l'accés a una formació completa. És essencial l'adaptació a les potencialitats de l'entorn amb una oferta educativa específica o adaptada que, mantenint la qualitat i el contingut essencial de la formació i l'educació, busque altres objectius com la valorització del medi rural o l'emprenedoria social, reivindicant el món rural com a espai d'experimentació. A més, són necessàries borses de treball territorialitzades que beneficien els i les mestres que

han de traslladar-se a zones rurals. D'aquesta manera es podrien consolidar els equips docents en el món rural.

-Habitatge

És necessari afavorir la rehabilitació i reforma de vivendes en desús, així com la mediació per a lloguers en primeres instal·lacions de nous pobladors i impulsar una reducció dels impostos de transmissió patrimonial i revisió de plusvàlues en la compra de vivendes rurals. Les condicions d'habitabilitat a les zones rurals més aïllades són en ocasions deficientes, fins i tot ruïnoses.

-Agricultura i ramaderia

Cal remarcar la importància estratègica de l'agricultura en la dinamització del medi rural, com a proveïdora d'aliments segurs i de qualitat, a més de necessària per a una adequada gestió ambiental, ja que és sustent de la indústria alimentària, garantia d'ocupabilitat, innovació i equilibradora del saldo comercial de l'economia. Per tant, cal protegir-la a petita escala i davant d'explotacions gestionades per societats mercantils i fons d'inversió, a més de dur a terme mesures que faciliten l'accés a la terra. També s'ha de potenciar l'agricultura familiar, antídoto contra la crisi climàtica, el despoblament rural i la fam, en paraules de Javier Guzmán, director de *Justicia Alimentaria*. La mateixa línia segueix el Decenni de l'Agricultura Familiar de les Nacions Unides (2019-2028)⁴, segons el qual l'agricultura familiar ofereix una oportunitat única per a garantir la seguretat alimentària. Cal igualment un desenvolupament de la ramaderia extensiva i aplicar-ne les mesures equivalents en termes de sostenibilitat del territori i en garanties de benestar animal. És necessari procurar unes normatives que faciliten la instal·lació d'empreses als llocs on cal fixar la població.

-Patrimoni històric, paisagístic i forestal

Parlar de territoris rurals també és parlar de cultura: patrimoni arqueològic, historicoartístic, natural, forestal, industrial, eclesiàstic, civil; patrimoni material i immaterial, el manteniment del qual suposa la conservació de la identitat d'un entorn i dels seus habitants, així com la garantia de la seua pervivència i gaudi per a generacions futures. El 80% del Patrimoni Cultural del conjunt de l'Estat es troba en zones rurals, així com el 100% del nostre Patrimoni Natural. Urgeix doncs, una posada en valor del patrimoni cultural rural i que aquest es pugui habitar, tenint en compte els fons europeus destinats al desenvolupament estructural, com a part de les estratègies per frenar la despoblació. Les polítiques de cohesió i desenvolupament rural impulsades des de la UE poden contribuir a la millora en la conservació, restauració i investigació del patrimoni cultural, potenciant el teixit cultural sostenible. D'altra banda, existeix una clara vinculació entre patrimoni cultural, turisme i desenvolupament rural. L'activitat turística i l'interés pel patrimoni -sempre sota una paràmetres de promoció responsable i sostenible-, pot contribuir a la revitalització econòmica, la millora social, cultural i fins i tot mediambiental de les comunitats rurals, ajudant a reduir també els efectes de l'estacionalitat en aquestes àrees. D'altra banda, el 70% de la biodiversitat, dels recursos

⁴ Decenio de las Naciones Unidas de la Agricultura Familiar 2019-2028
<http://www.fao.org/family-farming-decade/home/es/>
13-7-2020

naturals, i la totalitat de les zones protegides es situen en el medi rural. Un sector amb enorme potencialitat és el sector forestal i la seua gestió, protecció i aprofitament sostenible. Manquen recursos per impulsar aquestes iniciatives i acompanyar-les de capacitat d'innovació tecnològica en el marc d'una estratègia de desenvolupament econòmic del medi rural més sostenible que la que hem tingut fins ara.

-Turisme

La cooperació entre el turisme del litoral i de l'interior pot ser una eina de sostenibilitat social i econòmica, la qual podria equilibrar el turisme massiu de les costes. Però les infraestructures turístiques hauran d'afavorir l'equilibri del territori per evitar el turisme massificat, una amenaça cap a la població local. Molt important serà el potenciar accions multisectorials i que la gent participe teixint aliances supramunicipals. D'aquesta forma el desenvolupament del turisme rural pot ser una mesura per a frenar la despoblació. També és condició rellevant afavorir la consolidació d'iniciatives de joves i facilitar la incorporació de tècnics turístics als ajuntaments i mancomunitats rurals.

-Dones i món rural

L'èxode rural continua tenint un biaix d'edat i de gènere: dones joves que deixen els pobles per l'absència d'oportunitats, per la manca de serveis, per la solitud, dones amb un nivell de formació elevat que fugen d'un entorn que continua condemnant-les a un paper subordinat. Convé recordar que la major part de les persones que s'organitzen, participen i sostenen la xarxa social existent en el medi rural, són dones. Allà on han decidit quedar-se, la seua presència dinamitza les associacions de pares i mares, associacions culturals, cooperatives i iniciatives de desenvolupament local, a més de contribuir a fixar la població. Per això es fa necessari un decidit impuls des de les administracions a la Llei 35/2011 sobre Titularitat Compartida en les explotacions agràries. Així mateix, és urgent reclamar la inclusió de les dones com a perceptores de la Política Agrària Comunitària PAC (igual que els joves compten amb una ajuda complementària al pagament bàsic de la PAC, durant cinc anys des de la seua incorporació), perquè puguen tindre dret en les mateixes condicions a aquesta ajuda i facilitar així el seu accés a la terra. El Pla per a la Promoció de les Dones del Medi Rural 2015-2018 necessita també de seguiment per a comprovar la seua aplicació i una avaluació que permeta actualitzar-lo.

-Economia social en el medi rural

Cal abordar la fractura entre el medi urbà i el territori rural i no entendre el desenvolupament del món rural com a sinònim d'urbanització. L'espai rural és un espai ric i divers modelat a través de segles d'història. L'activitat ramadera, agrícola i forestal és una realitat material i immaterial de la població que necessita ser articulada com a element de sostenibilitat i al mateix temps, garantia d'ocupació i assentament de la població que genere una economia basada en la valoració dels recursos naturals, culturals i patrimonials i així mateix desenvolupar mesures fiscals compensatòries i especials per a la població i pels autònoms.

-Benestar i serveis socials

Perquè aquest benestar siga una realitat caldrà una distribució dels recursos funcional, territorial i socialment justa. La població és un actiu en la lluita contra el despoblament, per això l'equitat social coordinada i transversal, és un dret de la ciutadania, així com la incentivació de polítiques per fer-ho possible. Tot plegat i conjuntat per evitar la pobresa i atendre les necessitats i drets de la joventut i la vellesa. Cal trencar la imatge de la ruralitat obsoleta i estàtica, afavorir la dinamització de les administracions rurals, atendre les qüestions de gènere de forma transversal, contemplar la perspectiva del col·lectiu LGTBI i garantir que la gent gran i de totes les edats que viu en aquestos pobles, ho faça amb condicions dignes.

- Aquesta declaració serà enviada seguint el protocol habitual i a totes les persones que han comparegut mentre hem estudiat al Consell Valencià de Cultura el despoblament rural.